

רפובליקה אסלאמית או מלוכה אסלאמית? דיון מחודש באפשרות להעברת השלטון באיראן לבנו של המנהיג העליון

רוי צימט | 18 בספטמבר, 2022 | גיליון 1644

בשבועות האחרונים התחדש באיראן הדיון הציבורי סביב האפשרות להעברת השלטון לאחר מותו של המנהיג הנוכחי, עלי ח'אמנהאי, לידי בנו מוג'תבא. ברקע לעיסוק המחודש בסוגיה זו ניתן לציין ביקורת מצד מנהיג האופוזיציה הרפורמיסטית, מיר-חוסייין מוסוי, על האפשרות לטיפולו של מוג'תבא כיורש אפשרי, דיווח על קידומו של מוג'תבא למעמד דתי גבוה בדרגת איתאללה והבעת תמיכה במינויו האפשרי כמנהיג מצד אחד מדרשני תפילות יום השישי. האפשרות להעברת השלטון לבנו של ח'אמנהאי כבר מעוררת ביקורת ציבורית חריפה בטענה שזו מנוגדת לעקרונות היסוד של המהפכה האסלאמית. בשלב זה, מוקדם להעריך האם אפשרות זו אכן נבחנת ברצינות. עם זאת, בהעדר מועמד ראוי ומוסכם לירושת ח'אמנהאי, לא ניתן להוציא מכלל אפשרות כי מותו של המנהיג הנוכחי עשוי להכשיר את הקרקע למעבר למודל שלטוני חלופי, לרבות שלטון שושלתי.

בשבועות האחרונים התחדש באיראן הדיון הציבורי באפשרות כי לאחר מותו של המנהיג הנוכחי, עלי ח'אמנהאי, יועבר השלטון לידי בנו מוג'תבא. זאת, בעקבות פרסום (9 באוגוסט) באתר הרפורמיסטי "כלמה" שכתב מנהיג האופוזיציה הרפורמיסטית, מיר-חוסייין מוסוי, (הנתון מאז פברואר 2011 במעצר בית) כהקדמה לקובץ הצהרותיו שתורגמו לאחרונה לערבית, בה הוא הזהיר מפני "מזימה" מצד תומכי המשטר להכשיר את הדרך לבחירתו של מוג'תבא כיורשו של אביו. הוא התייחס לשמועות הרווחות מזה שנים בנוגע לטיפולו של מוג'תבא כיורש אפשרי וטען שהאם השושלות המלוכנית [האיראנית] בנות 2,500 שנה חזרו לשלטון ומדוע בכירי המשטר אינם מכחישים שמועות אלה אם אין בהן אמת.

לאורך השנים הצביעו מקורות באופוזיציה האיראנית על מוג'תבא, בנו השני של ח'אמנהאי, כמי שנהנה מהשפעה רבה, מעורב בנושאים רגישים ומשתתף בהתייעצויות בלתי רשמיות בלשכתו של אביו. כמו כן, נחשב מוג'תבא בן ה-53 כבעל קשרים טובים עם הצמרת הביטחונית-מודיעינית, ובמיוחד עם ראש ארגון המודיעין של משמרות המהפכה, חוסייין טאא'ב, שהועבר ביוני 2022 מתפקידו. דיווחים אלה היוו בסיס להערכות בנוגע לאפשרות כי מוג'תבא אף עתיד לרשת את אביו בבוא היום. אף על פי כן, עוררה התייחסותו של מוסוי עניין רב, במיוחד

לקראת כינוסה העתי בראשית ספטמבר של "מועצת המומחים", שאחראית לפי חוקת איראן למנות יורש למנהיג העליון לאחר מותו.

יצוין גם כי שבועות ספורים לאחר פרסום דבריו של מוסוי פרסם האתר רסא ניוז, המזוהה עם הממסד הדתי השיעי בעיר קום, ידיעה על תחילת רישום תלמידים לסמינר בתיאולוגיה בהדרכתו של מוג'תבא ח'אמנהאי במכללה הדתית בקום. אף כי מוג'תבא מעביר שיעורי הלכה מזה מספר שנים, עוררה הידיעה עניין מיוחד בשל כינויו בתואר איתאללה, מה שעשוי להעיד על קידומו ממעמד דתי של חוג'ת אלסלאם (דרגה נמוכה מזו של איתאללה) למעמד דתי גבוה. מוג'תבא כונה אומנם בתואר זה במספר דיווחים, שהתפרסמו בשנים האחרונות בתקשורת האיראנית, אך ההתייחסות אליו כאיתאללה באתר המזוהה עם הממסד הדתי עשויה להצביע על כוונה אפשרית לטפחו כמנהיג.

אישוש אפשרי נוסף לסימון מוג'תבא כיורש ניתן למצוא בתגובה לדברי מוסוי מצד מהדי תאג'זאדה, דרשן תפילות יום השישי בעיר בהארסטאן שבמחוז אצפהאן. בדרשה דתית בראשית ספטמבר התייחס איש הדת השמרני לדברי מוסוי בנוגע למינויו האפשרי של מוג'תבא כמנהיג איראן. הוא שיבח את בנו של ח'אמנהאי והציג אותו כמי שעומד בקריטריונים הדרושים לפי החוק לשמש כמנהיג. תאג'זאדה כינה את מוג'תבא "קוץ בעיניהם של אויבי האסלאם והמערב" וטען, כי אם תחליט "מועצת המומחים" למנותו כמנהיג, לא יהיה בכך ביטוי למשטר שושלתי, משום שגם לאחר מותו של האימאם השיעי הראשון, עלי, מונה בנו, חסן, כשליט אחריו.

דברי מוסוי עוררו ביקורת חריפה, בעיקר מצד תומכי המשטר במחנה השמרני. עיקר הביקורת התמקדה אמנם מעמדתו המסויגת ממעורבות איראן בסוריה ומתמיכתה במשטר אסד, אך גם התייחסותו לסוגיית ירושת המנהיג עוררה הדים. יו"ר ועדת התרבות של המג'לס, מורתזא אקא-תהראני, תקף בחריפות את מוסוי והאשים אותו בהפצת שקרים. בריאיון לסוכנות הידיעות פארס אמר הפוליטיקאי הרדיקלי, כי מי שמפיץ מחדש דיווחים שקריים מעין אלה, חותר לפגוע במדינה, להסית את דעת הקהל ולשרת את התקשורת הזרה ואויבי איראן. גם עורכו הראשי של העיתון השמרני המשהיר, עבדאללה גנג'י, הסתייג מדברי מוסוי וציון כי מוסוי לא הביא כל הוכחה לדבריו, בדומה לטענות שהועלו על ידו בנוגע לזיוף תוצאות הבחירות לנשיאות ב-2009.

יתר על כן, האפשרות כי בנו של ח'אמנהאי יירש את אביו נתקלת בביקורת ציבורית חריפה. במאמר פרשנות, שהתפרסם ב-1 באוגוסט בעיתון הרפורמיסטי הם-מיהן תחת הכותרת "נגד שלטון שושלתי", נכתב כי עיון בהצהרותיו של מנהיג איראן לאורך השנים מעיד על התנגדותו העקרונית והנמשכת לאפשרות של העברת שלטון בירושה. המאמר כלל ריכוז הצהרותיו של ח'אמנהאי, שבהן השמיע התנגדות נחרצת לאפשרות זו והתייחס לביטול השלטון המלוכני כאחד מהישגיה הבולטים של המהפכה האסלאמית. גם איש הדת רשיד דאודי הביע התנגדות חריפה להעברת השלטון לבנו של ח'אמנהאי. בריאיון לאתר אנצאף ניוז (7 בספטמבר) טען

דאודי, כי העברת השלטון בירושה מנוגדת לחלוטין לעקרונות היסוד של הרפובליקה האסלאמית ולתפיסת "שלטון חכם ההלכה". הוא הדגיש, כי גם אם אין מניעה חוקית למנות את בנו של המנהיג כשליט אחריו ואפילו אם למוג'תבא יש הכישורים הנדרשים למלא תפקיד זה, הרי שאין הדבר עולה בקנה אחד עם מהותה של הרפובליקה האסלאמית ועם רוח החוקה.

על רקע העיסוק הגובר בשאלת ירושת ח'אמנהאי, התייחסה גם הודעת הסיכום של כינוס "מועצת המומחים" לעניין. אף כי הודעת הסיכום של הכינוס לא התייחסה במפורש לדיווחים על אודות מינויו האפשרי של מוג'תבא כיורש, הרי שהיא ציינה את המאמצים מצד אויבי איראן להחליש את מעמד המנהיג באמצעות "נטיעת ספקות" במוסד ההנהגה והדגישה כי בחירת המנהיג נעשית אך ורק בהתאם לכישורי המועמדים.

לנוכח גילו המתקדם של ח'אמנהאי ודיווחים מתרבים על מצבו הבריאותי המתדרדר, עלתה בשנים האחרונות ביתר שאת סוגיית הירושה. הגם שהאחריות למינוי יורשו נתונה בידי "מועצת המומחים", ניתן להניח כי מוקדי כוח מרכזיים נוספים, דוגמת משמרות המהפכה, ואולי גם ח'אמנהאי בעצמו יבקשו למלא תפקיד בקביעת היורש כדי לשמר את האינטרסים שלהם בעידן שלאחריו.

בשנים האחרונות הלכו לעולמם כמה אנשי דת, שסומנו בעבר כמועמדים אפשריים לרשת את מקומו של ח'אמנהאי, בהם הנשיא לשעבר אכבר-האשמי רפסג'אני (מת ב-2017); ראש הרשות השופטת לשעבר, מחמוד האשמי שאהרודי (מת ב-2018); ואיש הדת הבכיר מוחמד תקי מצבאח-יזדי (מת ב-2021). בתוך כך, הועלה שמו של הנשיא המכהן וראש הרשות השופטת לשעבר, אבראהים ראיסי, כאחד המועמדים המובילים לרשת את ח'אמנהאי. בחירתו כנשיא ביוני 2021 סימנה שלב נוסף בהכשרתו האפשרית להנהגת הרפובליקה האסלאמית, לאחר שרשימת המועמדים הסופיים, שאושרה על ידי מועצת שומרי החוקה, הותירה אותו למעשה כמועמד היחיד שהיה לו סיכוי של ממש לנצח בבחירות. אלא שבתום שנה לכהונתו כנשיא, ניצב ראיסי בפני ביקורת גוברת, אפילו מצד חוגים שמרנים, על רקע כישלון מדיניותו הכלכלית והוא מתקשה לשפר את מעמדו הציבורי ולהשתחרר מדימוי 'הביורוקרט האפרורי', מה שעלול להקשות עליו במאבק ירושה אפשרי.

בשלב זה מוקדם להעריך מי עשוי לרשת את המנהיג הנוכחי והאם האפשרות להכשיר את מוג'תבא כיורש אפשרי אכן נבחנת ברצינות. בהעדר מועמד ראוי ומוסכם, לא מן הנמנע כי שמו של מוג'תבא יעלה כמועמד להחלפת אביו. זאת, במיוחד על רקע האוטוקרטיות הגוברת של המשטר, התגברות מעורבותם הפוליטית של משמרות המהפכה והפיכתם לגורם כוח מרכזי במערכת הפוליטית ודחיקתם של זרמים מתחרים מהאליטה השלטונית כדי לבצר את הדומיננטיות של הממסד הדתי-שמרני בכל מוסדות השלטון. לנוכח התפתחויות אלה, לא ניתן להוציא מכלל אפשרות כי מותו של ח'אמנהאי עשוי להכשיר את הקרקע למעבר למודל שלטוני חלופי, ובכלל זה שלטון שושלתי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט